

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЧАЛИЙ ІГОР СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.8

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Запоріжжя – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Класичному приватному університеті, м. Запоріжжя.

Науковий керівник – кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
АВТУХОВ Костянтин Анатолійович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
КОЛЬ Олександр Григорович,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
професор кафедри політології, управління
та державної безпеки;

доктор юридичних наук
НОВОСАД Юрій Олександрович,
Ковельська місцева прокуратура
Волинської області,
керівник.

Захист відбудеться «11» травня 2021 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.127.07 Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 124.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 114.

Автореферат розісланий «10» квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Гороховська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Позбавлення волі є одним з найбільш поширених видів покарання, що зумовлено, зокрема, відносною простотою досягнення основного правообмеження при організації його виконання – поміщення в умови ізоляції. Однак, аспект «простоти ізоляції» спричиняє виникнення й значних побічних ефектів від застосування позбавлення волі, серед яких виділяють розрив чи значне ослаблення соціально корисних зав'язків, втрат навичок життя у вільному суспільстві та виконання належних соціальних ролей, загострення наявних особистісних проблем. Втім, саме для протидії подібним ситуаціям у розвинутих країнах активно застосовують засоби реабілітації засуджених, які спрямовані на усунення негативних наслідків ізоляції.

Однією із чотирьох цілей Міністерства юстиції України, визначених у 2019 р. Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, є таке: «Українці рідше стикаються із злочинами завдяки зменшенню кількості рецидивів (повторних злочинів)», у свою чергу, показником ефективності мало стати «зменшення рівня повторної злочинності до не більш як 10%»¹. І вже в Програмі Уряду 2020 р. цей самий очікуваний результат було названо повторно. Однак, статистика злочинності не демонструє значних зрушень у напрямі досягнення вказаних показників. І такий стан зберігається протягом усього періоду незалежності України.

Ще напередодні оголошення незалежності України в Основних напрямках реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР, схвалених постановою Кабінету Міністрів УРСР від 11.07.1991 № 88, було визнано, що система виконання кримінальних покарань не повною мірою забезпечує виконання покладених на неї завдань, а здійснювані заходи щодо перебудови діяльності системи виправно-трудоустанов не вивели їх із кризового стану, у результаті кожний четвертий з числа тих, що раніше відбували кримінальне покарання, знову вчиняє злочин². Для зміни стану справ були здійснені численні спроби реформування системи та зміни цільової орієнтації процесу виконання кримінальних покарань: уведено поняття «ресоціалізація», розроблено окремі нормативні акти з питань соціальної адаптації засуджених, оновлено підходи до соціально-виховної роботи з ними тощо.

Проте всі ці заходи не дали бажаного результату, оскільки реформування практично звелось до оновлення термінології без зміни практичної діяльності, без створення ефективних систем роботи із засудженими та їх підтримки.

---

¹ Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України : постанова Верхов. Ради України від 04.10.2019 № 188-IX. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 04.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20#n2> (дата звернення: 12.01.2021).

² Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР : постанова Каб. Міністрів УРСР від 11.07.1991 № 88. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 27.01.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/88%D0%B0-91-%D0%BF> (дата звернення: 12.01.2021).

У результаті в одному з ключових програмних документів – Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої 08.11.2012, знову було констатовано, що система виконання кримінальних покарань та попереднього ув'язнення, побудована ще за радянських часів, не відповідає сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства та принципам гуманізму й поваги до прав і свобод людини у процесі виконання покарань, а низький рівень організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими не забезпечує умов для ефективної індивідуальної корекції їх поведінки, призводить до непоодиноких випадків суїцидів в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, невідповідності до життя після звільнення з установ виконання покарань і, як наслідок, до значної кількості випадків рецидиву³. Аналогічні висновки містяться й у інших, більш пізніх, документах концептуального чи стратегічного характеру.

Саме тому за відсутності прогресу щодо запобігання рецидивній злочинності питання соціальної реабілітації засуджених набувають дедалі більшої ваги. Ці механізми мають резерв для використання на теренах України та перспективи покращення стану запобігання вчиненню повторних злочинів особами, які раніше вже відбували покарання, пов'язане з позбавленням волі.

Значний внесок у дослідження проблем виконання покарання у виді позбавлення волі зробили такі науковці, як: К. А. Автухов, В. А. Бадира, Є. Ю. Бараш, В. С. Батиргарєєва, І. Г. Богатирьов, В. В. Василевич, О. А. Гритенко, А. П. Гель, Т. А. Денисова, С. Ф. Денисов, О. М. Джужа, О. О. Житний, Т. В. Журавель, В. В. Карелін, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, О. В. Лисодед, О. М. Литвинов, Ю. О. Новосад, М. С. Пузирьов, М. В. Романов, А. Х. Степанюк, О. В. Таволжанський, П. Л. Фріс, В. А. Човган, В. В. Шаблистий, В. І. Шакур, Ю. В. Шинкарьов, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін. Втім зазначені дослідники у своїх публікаціях лише дотично торкалися проблем соціальної реабілітації засуджених. Серед українських науковців окреслену проблематику порушували О. М. Жук, Н. С. Калашник, О. Л. Караман, В. С. Наливайко, О. М. Неживець, В. М. Синьов, В. М. Трубніков, М. П. Черненко, О. М. Шевченко, О. О. Шкута, однак у працях вказаних авторів або висвітлено лише окремі аспекти зазначеної проблеми, або вони виконані в іншій формації суспільних відносин.

Ці обставини та відсутність у науковій доктрині чіткого підходу до визначення правової природи інституту соціальної реабілітації засуджених свідчить про необхідність поглибленого дослідження цього інституту для подальшого його вдосконалення, що й зумовило вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015, напрямів

³ Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: Указ Президента України від 8 листопада 2012 року № 631/2012. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631/2012#Text> (дата звернення: 12.01.2021).

досліджень, передбачених розділом I Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 № 14-10, Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи (розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р), Планів дій Кабінету Міністрів України щодо їх реалізації, розділу 2.8 Примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень у межах спеціальності 081 «Право», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2018 № 1477, а також у межах науково-дослідної роботи Класичного приватного університету за темою «Вплив правової інтеграції на кримінально-правову, кримінально-виконавчі системи та запобігання злочинності в Україні» (державний реєстраційний номер 0116U008203).

Тему дисертації затверджено вченою радою Класичного приватного університету (протокол № 4 від 23.12.2015).

Мета і задачі дослідження. *Метою дослідження є розроблення комплексу теоретико-прикладних питань соціальної реабілітації засуджених.*

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати сучасний стан наукової розробки теорії організації соціальної реабілітації засуджених;
- розглянути основні підходи до визначення соціальної реабілітації засуджених;
- визначити співвідношення понять «виправлення», «ресоціалізація» та «соціальна реабілітація»;
- висвітлити міжнародні стандарти забезпечення соціальної реабілітації засуджених та практики зарубіжних країн;
- розкрити сучасний стан організації соціальної реабілітації засуджених в Україні;
- проаналізувати правове регулювання діяльності суб'єктів соціальної реабілітації засуджених;
- дослідити перспективні напрями вдосконалення організації соціальної реабілітації засуджених;
- розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення практики соціальної реабілітації засуджених.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері організації процесу виконання-відбування покарання у виді позбавлення волі.

Предмет дослідження – соціальна реабілітація засуджених.

Методи дослідження. *Методологічною основою дисертації є сукупність загальних і спеціальних методів наукового пізнання, які були застосовані для досягнення поставленої мети та забезпечення достовірності результатів. Такий загальнонауковий метод, як діалектичний, застосовано для визначення основних підходів до визначення сутності процесу соціальної реабілітації засуджених (підрозділ 1.2); логічний – при з'ясуванні змісту поняття «соціальна реабілітація засуджених» (підрозділ 1.3) та стану взаємодії суб'єктів соціальної реабілітації засуджених (підрозділ 2.3); історичний – у процесі аналізу українського досвіду організації соціальної реабілітації (підрозділ 1.1);*

порівняльно-правовий – для характеристики практики здійснення соціальної реабілітації в зарубіжних країнах; *системно-структурний* – при вивченні основних складових процесу соціальної реабілітації засуджених до позбавлення волі; *соціологічний і статистичний* – при розробці анкет для опитування засуджених та аналізу підсумків анкетування.

Теоретичною базою дослідження є наукові праці з філософії, педагогіки, загальної теорії права, кримінально-виконавчого права, права соціального забезпечення і кримінології.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, кримінально-виконавче законодавство, відомчі нормативні акти й міжнародно-правові акти у сфері поводження із засудженими та прав людини.

Емпіричну базу дослідження становлять дані Міністерства юстиції України, Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) за період 2017–2020 рр. щодо стану організації соціально-виховної роботи із засудженими та соціальної реабілітації, а також результати опитування у формі анонімного анкетування 265 засуджених у виправних колоніях Вінницької, Волинської, Київської, Львівської, Запорізької, Харківської, Чернігівської областей; результати дослідження 29 реалізованих в Україні за останні шість років проектів та програм, спрямованих на запобігання злочинності, у тому числі через створення умов для соціальної реабілітації засуджених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексних досліджень соціальної реабілітації засуджених як складового елемента процесу виконання-відбування покарання. Найбільш значущими результатами, що мають новизну, є такі положення, висновки та пропозиції:

вперше:

– сформовано оптимальний елементний склад соціальної реабілітації засуджених до позбавлення волі, яка має включати соціально-педагогічну, медичну та професійну реабілітацію;

– за результатами теоретико-методологічного дослідження наявних підходів до впровадження соціальної реабілітації засуджених та системного опрацювання її складових запропоновано нову парадигму комплексної системи соціальної реабілітації засуджених, що базується на положеннях кримінально-виконавчого права, кримінології, соціології, психології, медицини та педагогіки та визначає пріоритетним напрямом кримінально-виконавчої діяльності установ виконання покарань здійснення соціальної реабілітації засуджених;

удосконалено:

– перелік завдань соціальної реабілітації, до яких віднесено: виявлення та оцінювання факторів, що спричинили вчинення злочину; визначення рівня й інтенсивності необхідного втручання та відповідно планування цілей і заходів впливу на засудженого; забезпечення застосування необхідного набору інструментів щодо впливу на особу засудженого, проведення моніторингу змін щодо зменшення/усунення ризиків вчинення повторного злочину та готовності до законослухняного життя в суспільстві;

– визначення соціальної реабілітації як комплексного процесу збереження, набуття чи відновлення засудженим або звільненим функцій та навичок, необхідних для нормального (законослухняного) самостійного життя в суспільстві, який включає в себе соціетальну, педагогічну, медичну, професійну реабілітацію;

– наукова позиція, відповідно до якої багатогранність проблеми соціальної реабілітації засуджених, складність її організації для досягнення таких цілей покарання, як виправлення та спеціальна превенція, зумовлює необхідність розгляду категорії соціальна реабілітація засуджених у розширеному тлумаченні, включаючи до неї як період відбування покарання (статус засудженої особи), так і час після відбування (статус звільненої особи);

– аргументацію підходу, згідно з яким запровадження якісної соціальної реабілітації засуджених вбачається можливим лише після закріплення її як мети діяльності установ виконання покарання на рівні закону, з відповідним формуванням підзаконної бази;

– зміст категорії «взаємодія суб'єктів соціальної реабілітації засуджених», під якою запропоновано розуміти впорядковану чинним законодавством діяльність, що узгоджена між ними за предметом, напрямками співпраці, об'єктами й завданнями та спрямована на досягнення поставленої мети й завдань;

набуло подальшого розвитку:

– комплекс детермінант, що зумовлюють низький рівень наукового опрацювання змісту категорії соціальна реабілітація засуджених та її співвідношення із суміжними поняттями «виправлення засуджених» та «ресоціалізація засуджених»;

– твердження щодо переліку базових компетентностей, формування яких має здійснюватися під час ресоціалізації засуджених, незалежно від того, чи розглядається вона як певний процес, діяльність чи процедура (комунікативна, політична, інформативна, соціокультурна) і компетентність, яка передбачає здатність оновлювати знання відповідно до умов, що змінюються;

– підхід до врахування реального стану готовності засудженими вести незлочинний спосіб життя, а саме відсутності в більшості необхідних навичок та компетенцій, що зумовлює потребу поєднувати процес реабілітації, у розумінні відновлення, з абілітацією, у розумінні розробки навичок і компетенцій, якими людина ніколи не володіла та які необхідні для пристосування до законного способу існування;

– положення щодо комплексу чинників, які зумовлюють недостатню ефективність функціонування спостережних комісій як суб'єкта соціальної реабілітації засуджених, до яких належать: 1) відсутність органу, який би координував діяльність та здійснював методичний супровід спостережних комісій; 2) відсутність мотивування громадських активістів і поінформованості їх про можливості в разі входження до складу спостережних комісій; 3) застарілі норми Положення про спостережні комісії, що не відповідає вимогам сьогодення та децентралізації; 4) відсутність системи підготовки членів спостережної комісії тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки й рекомендації роблять конкретний внесок як у теорію кримінально-виконавчого права України, так і в практику його застосування, оскільки розширюють та поглиблюють уявлення про зміст і форму соціальної реабілітації засуджених до позбавлення волі. Висновки, пропозиції й положення, що містяться в дисертації, використовують у:

– *сфері правотворчості* – для підготовки й уточнення низки положень чинних нормативно-правових актів, а запропоновані зміни до КВК України забезпечать подальший розвиток соціальної реабілітації засуджених;

– *практичній діяльності* – у процесі діяльності уповноважених органів з питань пробації та Державної установи «Центр пробації» з реалізації завдань соціальної реабілітації засуджених (акт впровадження Державної установи «Центр пробації» від 07.12.2020) і під час організації соціального супроводу засуджених та їх соціальної реабілітації та пенітенціарної пробації (акт впровадження БФ «Вільна зона» від 16.12.2020);

– *правозахисній діяльності* – під час моніторингу дотримання прав осіб, що тримаються у виправних колоніях (акт впровадження ГО «Україна без тортур» від 05.12.2020);

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших наукових досліджень у сфері оптимізації процесів соціальної реабілітації засуджених та налагодження взаємодії між різними суб'єктами, розробки теоретичних і прикладних проблем правового статусу засуджених та соціальної адаптації;

– *навчальному процесі* – при викладанні курсу кримінально-виконавчого права в закладах вищої освіти, при підготовці підручників, посібників і методичних рекомендацій (довідка про впровадження Класичного приватного університету від 13.11.2020).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем особисто та є самостійним комплексним дослідженням. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації доповідалися й обговорювалися на таких круглих столах і науково-практичній конференції: «Проблеми розвитку кримінально-виконавчої системи» (м. Харків, 2019 р.); «Дотримання прав ув'язнених та роль у цьому національного превентивного механізму» (м. Харків, 2019 р.); «Актуальні проблеми протидії злочинності» (м. Харків, 2020 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 8 наукових працях, з яких: 4 – статті в наукових фахових виданнях України (з них 3 – у таких, що включені до міжнародних наукометричних баз), 1 – стаття в зарубіжному періодичному науковому виданні, 3 – матеріали конференції та круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, що включають 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 215 сторінок, з них основного тексту – 181 сторінка. Список використаних джерел містить 235 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми; визначено мету й завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію та публікації.

Розділ 1 «Теоретичні засади соціальної реабілітації засуджених» містить чотири підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Сучасний стан наукової розробки теорії організації соціальної реабілітації засуджених»* сформовано бачення ступеня розробленості проблеми соціальної реабілітації, зокрема в аспекті запобігання злочинності. Аналіз міжнародних актів дав змогу аргументувати, що реабілітація засуджених має вирішальне значення під час розробки якісної стратегії подолання злочинності, зокрема з урахуванням конкретних факторів, які зумовлюють вчинення нових злочинів. Підкреслено, що проблематика реабілітації засуджених визнана національними органами як один з пріоритетів діяльності в документах програмного характеру. При цьому констатовано відсутність ґрунтовних досліджень з питань соціальної реабілітації засуджених в Україні і єдиного підходу до цілепокладання роботи із засудженими. Аналіз термінологічного різноманіття в законодавчих актах щодо визначення мети та завдань процесу виконання-відбування покарань додатково ускладнює формування єдиного уявлення щодо поняття «соціальна реабілітація» і його співвідношення з категоріями «виправлення», «ресоціалізація» та «соціальна адаптація».

Наголошено на важливості розгляду питання соціальної реабілітації засуджених в аспекті формування в них набору компетенцій, які забезпечать можливість подальшого беззлочинного способу життя. Відзначено еволюційний перехід у розумінні змісту соціальної реабілітації засуджених від його ототожнення лише з роботою із засудженими після звільнення до усвідомлення потреби в соціальній реабілітації засуджених з перших днів перебування в колонії.

Запровадження пробації надало значного поштовху до поступового розвитку інституту соціальної реабілітації засуджених, зокрема в аспекті необхідності реалізації такого законодавчо визначеного виду пробації, як пенітенціарна. Розгляд варіацій співвідношення термінів «соціальна реабілітація», «соціальна адаптація», «пенітенціарна адаптація», «постпенітенціарна адаптація» підтверджує тезу щодо наявності великої кількості поглядів, що призводить до загострення суперечності між представниками різних наукових шкіл, однак не заважає прогресивним юристам упроваджувати нову теоретичну модель пенітенціарної системи – реінтеграційну, згідно з якою метою покарання одночасно є і соціальна реабілітація засуджених, зокрема ресоціалізація в спеціальних виправних установах, і соціальна адаптація в постпенітенціарний період. Під час аналізу підходу до умов відбування покарання в аспекті забезпечення соціальної реабілітації засуджених наголошено на ризиках, пов'язаних з підміною пріоритетів при формуванні якісної соціальної реабілітації, зокрема шляхом

виведення на другий план форм та методів реабілітації, які не потребують значного фінансування й упровадження яких можливо за наявних умов відбування покарання.

Здійснений аналіз наукових публікацій у галузі кримінально-виконавчого права України з питань соціальної реабілітації засуджених дав змогу виділити низку проблем, що є малодослідженими, зокрема: 1) визначення поняття соціальної реабілітації та його співвідношення зі спорідненими категоріями: соціальною адаптацією, реінтеграцією, ресоціалізацією тощо; 2) основні елементи (етапи) та засоби соціальної реабілітації засуджених; 3) забезпечення індивідуалізованого підходу до соціальної реабілітації таких осіб; 4) відсутність науково обґрунтованої моделі критеріїв і показників оцінювання стану реабілітації засуджених тощо.

У підрозділі 1.2 «Основні підходи до визначення соціальної реабілітації засуджених» розглянуто наукові концепти розуміння соціальної реабілітації засуджених. Діалектичний принцип розвитку вимагає розглядати предмет чи явище не раз назавжди наданим, поза рухом, а в його розвитку, зміні. Наголошено, що процес соціальної реабілітації повинен відображати стан розвитку відповідних об'єктів та процедур на конкретний момент, ті зв'язки й відносини, що сформувалися до цього. Водночас він має включати в себе й напрями майбутнього розвитку, його закономірності, тенденції. Принцип розвитку потребує врахування якісних і кількісних ознак сторін соціальної реабілітації, єдність її складових, взаємні переходи та зміни.

Висвітлено питання використання в законодавстві категорії соціальної реабілітації. Незважаючи на достатню популярність цього терміна, на що вказує його широке вживання, ні в науковій літературі, ні в законодавчих актах немає його чіткого та однозначного визначення, тим паче, у контексті процесу виконання кримінальних покарань. Не дає уявлення про це й галузеве законодавство, зокрема, кримінально-виконавче та у сфері соціальної адаптації звільнених, закріплюючи лише поодинокі вживання цього терміна.

Розгляд змісту соціальної реабілітації засуджених має відбуватись з орієнтуванням на результат – певні зміни в особистості засуджених, що створюють базу для незлочинного життя. Підкреслено, що в різних галузях знань реабілітацію розуміють як процес (у медицині), систему заходів (у психології), процедуру чи правовий інститут (у юриспруденції).

У підрозділі 1.3 «Співвідношення понять “виправлення”, “ресоціалізація” та “соціальна реабілітація”» запропоновано в наведеній «тріаді» (виправлення – соціальна реабілітація – ресоціалізація) кожен названий компонент визначати, як певний етап зміни засудженого чи звільненого, що дає змогу досягти певного рівня оновлення чи трансформації та має свій конкретний результат. На етапі виправлення – це готовність, соціальної реабілітації – набуття спроможності включення особи в активну участь в основних напрямках життєдіяльності суспільства, соціальних структур, пов'язаних з різними сферами життєдіяльності людини, через формування відповідних здібностей, знань, умінь та навичок, фізичного й психічного станів тощо, ресоціалізація – фактичне повернення до нормального життя в соціумі. Оскільки виправлення

далеко не завжди досягають у процесі відбування покарання, а сама ресоціалізація в цей період неможлива, доцільно говорити про можливість соціальної реабілітації як на етапі відбування покарання, так і після звільнення. Соціальну реабілітацію в пропонованій системі потрібно розглядати як мету, кінцевий результат, який полягає в набутті чи відновленні особою функцій і навичок, необхідних для нормального (законослухняного) самотійного життя в суспільстві. Проте водночас вона виступає обов'язковою передумовою ресоціалізації та заснована на забезпеченні виправлення особи (хоча в низці випадків окремих елементів виправлення можна досягати при соціальній реабілітації засудженого чи звільненого).

Стверджувати про те, що соціальна реабілітація відбулася стосовно конкретного засудженого чи звільненого, можна лише тоді, коли в людини вирішені всі проблемні питання, які є передумовою чи причиною вчинення злочинів, девіантної поведінки, а також сформовані функції та навички, необхідні для нормального (законослухняного) самотійного життя (функціонування) у суспільстві.

Міжнародні стандарти зміщують акценти соціальної реабілітації засуджених у бік формування в них нових навичок і компетенцій. Констатовано необхідність ширшого застосування підходу кейс-менеджменту при організації соціальної реабілітації засуджених в установах виконання покарань.

У період відбування покарання необхідно звертати увагу на підтримку в установах виконання покарань позитивного соціально-психологічного клімату. На цьому етапі соціетальна реабілітація засудженого визначається характером його відносин в установі, наявністю передумов до суспільно корисної праці, особливостями поведінки, виразністю та чіткістю інтересів. Особливе місце при цьому посідає можливість підтримання корисних соціальних зв'язків. При цьому соціетальна реабілітація є передумовою та одночасно засобом реалізації інших складових соціальної реабілітації в цілому.

Обов'язковим елементом соціальної реабілітації є педагогічна реабілітація, яка, перш за все, повинна забезпечити створення/відновлення в засудженого чи звільненого позитивної самооцінки та мотивації до необхідних змін. Соціально-виховна робота виступає одним з провідних інструментів у цьому виді реабілітації. У свою чергу, аналіз фактичного стану організації соціально-виховної роботи свідчить про значні проблеми в цій сфері: від низького рівня підготовки персоналу до мінімального залучення самих засуджених.

Окремим видом соціальної реабілітації визначено медичну реабілітацію. Незважаючи на те, що установи виконання покарань у всьому світі визнані ризикованими з погляду збереження здоров'я, офіційні дані щодо стану медичної реабілітації засуджених є вельми обмеженими, а стан цього питання щодо звільнених узагалі не вивчають. Анкетування, проведене в межах підготовки дисертації, засвідчило відсутність необхідної бази для забезпечення ефективної медичної реабілітації, а саме покарання у виді позбавлення волі лише підсилює десоціалізацію засуджених та створює додаткові бар'єри для адаптації в суспільстві після звільнення.

Професійну реабілітацію розглянуто в аспекті працевлаштування засуджених під час відбування покарання, професійного навчання й можливості працевлаштуватись після звільнення. Вказано, що можливість поєднувати освіту й роботу можна розглядати не лише як один із способів підготовки в'язнів до зайнятості після звільнення, а і як спосіб подолання ресурсних обмежень, що полегшує процес соціальної реабілітації.

У підрозділі 1.4 «Міжнародні стандарти забезпечення соціальної реабілітації засуджених та практика зарубіжних країн» розглянуто основні напрацювання міжнародних організації щодо масштабної та якісної соціальної реабілітації в країнах з рівним рівнем соціально-економічного розвитку. Детально опрацьовано досвід країни з найбільшим показником тюремного населення – США. Констатовано, що в цій країні програми реабілітації зазвичай не дотримуються загального, чітко визначеного протоколу, а ефективні програми реабілітації, як правило, використовують методи лікування, які базуються на теоріях змін поведінки та соціального навчання. Досвід Японії демонструє, що найважливішою із складових, що утворюють систему реабілітації в установах виконання покарань, є підтримування родинних та громадських зв'язків під час ув'язнення, саме це є запорукою реабілітації після звільнення. Цікавим є досвід Японії й в аспекті адміністрування процесу реабілітації. Під керівництвом Міністерства юстиції Японії функціонує Бюро реабілітації, яке несе відповідальність за адміністративні питання, що стосуються умовно-дострокового звільнення, неповнолітніх, що звільняються, і помилувань, заходів щодо запобігання злочинам та заходів щодо жертв злочинів. Крім того, поряд із цими обов'язками Бюро несе відповідальність за адміністративні питання, що стосуються реабілітації в громаді, заснованої на «системі медичного лікування та нагляду», з метою сприяння реінтеграції людей з обмеженими можливостями, які завдали серйозної шкоди за умови неосудності тощо.

Досвід Норвегії заснований на особливій увазі до ресоціалізації й реабілітації засуджених, у зв'язку із цим процес та умови відбування покарання розроблено таким чином, щоб засуджений не відчував себе виключеним із суспільства та згодом легко повертався до нього. Значне зниження рівня рецидиву в цій країні підтверджує доцільність інвестицій у якісну систему реабілітації.

Незважаючи на посилення ролі реабілітації в політиці соціальної та кримінальної юстиції, ідея про те, що в'язниці не призначені для реабілітації, а існують лише для покарання правопорушників та захисту громадськості, у деяких країнах зберігає значну підтримку, зокрема в широкій громадськості.

Загалом констатовано широку палітру моделей та підходів до реабілітації в різних країнах. Так, американська система більше орієнтована на покарання, тоді як скандинавська модель акцентує увагу на реабілітації – лікуванні та підтримці, спрямованих на допомогу злочинцю стати членом суспільства, який дотримується законів.

Розділ 2 «Правове регулювання та практика соціальної реабілітації засуджених і шляхи її вдосконалення» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 «Гене́за та сучасний стан організації соціальної реабілітації засуджених в Україні» крізь призму наукових знань про криміногенні фактори проаналізовано завдання соціальної реабілітації засуджених, зокрема в аспекті впливу чинників скоєння злочинів як у масштабі всього суспільства, так і у сферах, менших за обсягом. Наголошено на тому, що соціальна реабілітація має бути спрямована на подолання криміногенних чинників на індивідуальному рівні. Аргументовано доцільність розгляду криміногенних факторів ризику в аспекті застосування терміна «фактор ризику», що вже має офіційний прояв в українському законодавстві. В аспекті інтеграції в процес соціальної реабілітації засуджених опрацьовано вироблені національною практикою основні криміногенні чинники, які створюють ризик вчинення особою злочину та навички подолання яких і мають бути сформовані в процесі соціальної реабілітації. Наголошено на необхідності розгляду чинника не в аспекті його наявності чи відсутності, а його динамічної складової. Унаслідок перебування особи в умовах позбавлення волі й відповідної роботи персоналу колонії з ним у засудженого повинні сформуватися прагнення та здатність до певної моделі соціальної поведінки. Саме це й має стати наріжним каменем соціальної реабілітації конкретного засудженого та, за умови належного сприяння в цьому, створить умови для подальшої ресоціалізації.

У період відбування покарання можна говорити виключно про початковий етап (напря́м) соціальної реабілітації, оскільки це зумовлено обмеженнями місць позбавлення волі, про те, що вона відбулася можна стверджувати лише після звільнення та усунення всіх чинників, які сформували злочинну поведінку особи. У цей період важлива й діяльність, спрямована на подолання негативного впливу самого факту відбування покарання у виді позбавлення волі. Одним з основних викликів української пенітенціарної системи в цій діяльності є кримінальна субкультура.

Констатовано, що, незважаючи на загальні заяви профільного міністерства про важливість питання соціальної реабілітації засуджених, у реальному переліку пріоритетних напрямів розвитку аналізоване питання не знаходить свого відображення, навіть серед його стратегічних напрямів. Не згадано соціальну реабілітацію й у звітах управління соціально-виховної роботи Департаменту з питань виконання покарань. Частково це зумовлено й відсутністю виокремлення соціальної реабілітації як напряму діяльності органів та установ виконання покарань у законі. У результаті діяльність відповідного персоналу не спрямована на досягнення цілей, що повинні поставати в процесі соціальної реабілітації, запроваджені заходи не створюють передумов для досягнення результатів у виді формування в засуджених необхідних навичок і компетенцій.

Невтішний результат вивчення сучасного стану організації соціальної реабілітації засуджених в Україні свідчить про фактичну відсутність як системної роботи із соціальної реабілітації засуджених, так і інструментарію. Мають значення й несприятливі умови відбування та не прилаштована для

запровадження програм соціальної реабілітації за західними стандартами матеріальна база.

У підрозділі 2.2 «Правове регулювання діяльності суб'єктів соціальної реабілітації засуджених» визначено, що суб'єктом соціальної реабілітації засуджених можна визнавати лише той орган влади, що має здатність реально впливати на цей процес за власним розсудом, зокрема, на державно-владному рівні, а також нести відповідальність за прийняті рішення; саме наявність повноважень є однією з основних ознак суб'єкта такої діяльності. До суб'єктів соціальної адаптації засуджених віднесено Міністерство юстиції України, Департамент з питань виконання кримінальних покарань, службу пробації, Міністерство соціальної політики, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, центри соціальної адаптації, соціальні будинки-інтернати, спостережні комісії, Державну службу зайнятості, центри соціальних служб, органи Національної поліції, Державну міграційну службу, Міністерство охорони здоров'я, судові органи, волонтерів.

Аналіз нормативних засад функціонування перших двох суб'єктів дає підстави для висновку, що не Міністерство юстиції, а саме Департамент виконання кримінальних покарань і повинен організувати процес ресоціалізації засуджених, що є неможливим без соціальної реабілітації таких осіб. Саме зазначений департамент і повинен вжити всіх заходів як до чіткого визначення потреб засуджених, так і до максимального їх вирішення ще в процесі відбування покарання. Враховуючи усталену практику функціонування державних органів, для забезпечення впровадження діяльності із соціальної реабілітації засуджених нагальною є розробка окремого нормативного акту, який унормує взаємодію всіх суб'єктів соціальної реабілітації й забезпечить стабільність реабілітації засуджених на різних стадіях відбування покарання.

У підрозділі 2.3 «Взаємодія суб'єктів соціальної реабілітації засуджених як запорука підвищення її ефективності» проведено аналіз стану реалізації в Україні проектів та програм, спрямованих на запобігання злочинності, у тому числі шляхом створення умов для соціальної реабілітації засуджених. Проведено узагальнення підходів до вимог, яким має відповідати взаємодія суб'єктів соціальної реабілітації. Констатовано, що мінімальний ресурс для якісної взаємодії державних та недержавних інституцій наявний, потрібно лише скоординувати й організувати його залучення, а також відповідну співпрацю. Тим більше, що саме громадськість повинна бути зацікавлена в поверненні засуджених до загальноприйнятого життя в суспільстві, у свою чергу, участь таких об'єднань у процесі виконання кримінальних покарань створить у засуджених відчуття того, що із суспільства вони не викреслені.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягає в розробці проблем правового регулювання та практики здійснення соціальної адаптації засуджених до позбавлення волі. Запропоновано власні погляди та підходи до вирішення теоретичних і

прикладних питань аналізованого напряму роботи адміністрації органів та установ виконання покарань. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків, основними з яких є такі:

1. Більшість наявних нині наукових публікацій присвячено або ресоціалізації засуджених, їх виправленню, суб'єктам, методам, формам та процедурі, або соціальній адаптації, реінтеграції чи реадаптації таких осіб. При цьому доволі часто можна спостерігати змішування всіх цих понять та відсутність планомірного процесу втілення й спадковості тих або інших дій. На фоні дихотомії підходів до форм та методів соціальної реабілітації єдиним є підхід науковців, що реабілітація – це комплексне й складне явище.

Підходи до змісту соціальної реабілітації перебувають у постійному розвитку. За останні десятиліття, принаймні на рівні наукових досліджень, спостерігається еволюційний перехід у розумінні змісту соціальної реабілітації засуджених від його ототожнення лише з роботою із засудженими після звільнення до усвідомлення потреби в соціальній реабілітації засуджених з перших днів перебування в колонії. Однак, незважаючи на достатню популярність самого терміна «реабілітація», на що вказує його широке вживання, ні в науковій літературі, ні в законодавчих актах немає його чіткого та однозначного визначення, тим паче, у контексті процесу виконання кримінальних покарань. Не дає уявлення про це й галузеве законодавство, зокрема кримінально-виконавче та у сфері соціальної адаптації звільнених.

2. Аналіз положень чинного КВК України дає підстави для висновку, що його розробники вбачали співвідношення соціальної реабілітації, виправлення та ресоціалізація між собою не як окремих процесів, а як мети, процесу й результату. При цьому й така формула не може бути прийнята як виважена, адже взаємозв'язок між вказаними категоріями не інтегровано до самого Кодексу, а наявні законодавчі норми щодо соціальної реабілітації не дають уявлення про зміст цієї категорії.

У законодавстві має бути чітко визначено набір ознак та елементів, які характеризують саме соціальну реабілітацію, відрізняють її від інших видів діяльності персоналу, засуджених та звільнених, а також від споріднених понять. Тобто зміст соціальної реабілітації повинен відображати всю сукупність дій та взаємовпливу суб'єктів, які беруть участь у відповідних процесах.

3. При акцентуванні в офіційних документах Уряду потреби запровадження повномасштабної моделі реабілітації засуджених в аспекті переходу від каральної до реабілітаційної моделі виконання покарань аналіз конкретних кроків держави свідчить, що робота в цьому напрямі ведеться неструктуровано. Відсутні як теоретичні напрацювання щодо шляхів досягнення переходу до реабілітаційної моделі, так і індикатори її впровадження.

Для забезпечення соціальної реабілітації необхідно створити умови для формування в особи всіх основних компетенцій, властивих людині – повноправному члену суспільства, який спроможний повернутися до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя, оскільки

саме так можна подолати негативні обставини, що потягли за собою формування особи злочинця, і привели його в місця позбавлення волі. Лише це дасть змогу забезпечити досягнення остаточної мети – ресоціалізації засудженого.

4. Оскільки основною метою соціальної реабілітації є подолання факторів, які призвели до вчинення правопорушення та формування функцій і навичок, необхідних для нормального (законослухняного) самостійного життя в суспільстві, то до загальних її завдань можна зарахувати такі:

– *вплив на передумови та чинники правопорушення*: 1) визначення криміногенних факторів, які призвели до вчинення правопорушення, та рівня ризику (ймовірність) вчинення нового кримінального правопорушення; 2) вжиття заходів до їх подолання в період відбування покарання у виді позбавлення волі; 3) дослідження індивідуально-особистісних особливостей у поведінці засуджених; 4) оцінювання можливостей засуджених; 5) визначення рівня їх працездатності; 6) розробка та впровадження заходів індивідуальної та групової реабілітації;

– *формування необхідних функцій та навичок*: 1) визначення переліку компетенцій, які необхідно відновити чи сформувані в засудженого; 2) створення умов для збереження, відновлення чи формування життєвих (людських) компетенцій засудженого в умовах установи виконання покарань; 3) упровадження передумов для продовження цієї роботи після звільнення (підготовка до звільнення); 4) індивідуальне планування соціальної реабілітації; 5) реалізація плану.

5. Різні види реабілітаційної діяльності, що повинні впроваджуватися щодо засуджених, є доволі вагомими, однак лише всі вони в комплексі можуть забезпечити ефективність системи реабілітації в цілому. Проте нині в установах виконання покарань України, а також у системі соціальної реабілітації після звільнення ці вимоги не впроваджені та не дотримані, що й призводить до неможливості практичного забезпечення реального виправлення та ресоціалізації засуджених і звільнених.

6. Зарубіжний досвід демонструє, що реабілітація являє собою систему спеціальних програм, розроблених відповідно до потреб засуджених та з урахуванням їх можливостей, які реалізуються нев'язничним персоналом. Останній повинен створити умови для участі засуджених у цих програмах, а також бере участь у мотивуванні ув'язнених до цього. У більшості країн визнано необхідність реабілітації правопорушників та поставлено таке завдання як для місць позбавлення волі, так і відповідних організацій на волі. Одним з ключових при цьому є саме економічний чинник, оскільки реабілітація дає змогу як компенсувати втрати від злочину, так і утримати людину від рецидиву. Основний упор у період відбування покарання роблять на різноманітні курси, що включають у себе необхідні для нормальної життєдіяльності у вільному суспільстві галузі знань. Фінансування заходів у межах реабілітаційних програм освітніх заходів та курсів здійснюється переважно за кошти бюджету, хоча окремі поглиблені програми можуть

оплачувати й самі засуджені. Забезпечується спадковість реабілітації засуджених і після звільнення.

Обов'язковою умовою процесу реабілітації є поєднання зусиль персоналу установ виконання покарань, неурядових організацій, членів місцевої спільноти та дослідників. Програми реабілітації проводяться з обов'язковим оцінюванням результатів (що зосереджено не лише на запобіганні рецидиву, а включає оцінювання поведінки та якості надання послуг), а також базуються на надійних, обґрунтованих і апробованих підходах.

Наведені підходи є доцільними при впровадженні в Україні повноцінної системи соціальної реабілітації засуджених.

7. Для побудови ефективної соціальної реабілітації засуджених важливим є визначення її «меж». Оскільки саме соціальна реабілітація в період відбування покарання полягає у формуванні в засуджених норм, ідеалів, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві, а також навичок, якостей, компетенцій, знань та вмій відповідно до певної моделі соціальної поведінки, включати до неї етап пристосування до умов позбавлення волі, що відбувається під час потрапляння до установи, є недоцільним. Цей етап важливий саме в аспекті закладання конструктивних взаємовідносин між засудженим та адміністрацією, які мають бути спрямовані на налагодження самого процесу соціальної реабілітації. Так само не можна розглядати соціальну реабілітацію як підготовку засудженого до звільнення, бо остання являє собою суто допоміжний процес.

8. Наявні засоби роботи із засудженими, зокрема соціально-виховної, не можуть забезпечити якісну соціальну реабілітації, усі вони створюють лише передумови для соціальної реабілітації, при цьому однією з умов ефективної її реалізації є забезпечення спадковості заходів, які розпочалися у виправній колонії.

9. Основними завданнями постпенітенціарного етапу соціальної реабілітації має стати створення умов для формування навичок реалізації певної моделі соціальної поведінки, яка вважається прийнятною в суспільстві. При цьому, якщо пенітенціарний етап (напрям) соціальної реабілітації пов'язаний переважно з впливом на особистісні якості засудженого та їх корекцію, то постпенітенціарний етап більше пов'язаний зі зміною навичок певної поведінки та безпосереднім впливом на криміногенні фактори, вплив на які був унеможливлений під час перебування в умовах ізоляції. І саме на їх усунення й має бути спрямована діяльність із соціальної реабілітації звільненого, подальша робота з ним.

10. Для вирішення проблем, пов'язаних із визначенням місця соціальної реабілітації засуджених як інституту кримінально-виконавчого права, запропоновано внести такі зміни до Кримінально-виконавчого кодексу України:

Частина 1 статті 1 викласти в такій редакції

Кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, їх соціальної реабілітації, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а

також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

Доповнити статтею **6² Соціальна реабілітація засуджених та її види**

1. Соціальна реабілітація – це комплексний процес збереження, набуття чи відновлення засудженим або звільненим функцій та навичок, необхідних для нормального (законослухняного) самостійного життя в суспільстві, який включає в себе соціетальну, педагогічну, медичну, професійну реабілітацію.

2. Основними завданнями соціальної реабілітації є: виявлення та оцінювання факторів, що спричинили вчинення злочину; визначення рівня та інтенсивності необхідного втручання та відповідно планування цілей і заходів впливу на засудженого; забезпечення застосування необхідного набору інструментів щодо впливу на особу засудженого, проведення моніторингу змін щодо зменшення/усунення ризиків вчинення повторного злочину та готовності законослухняного життя в суспільстві.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що висвітлюють основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Чалий І. С. Вплив компетентнісного підходу на формування теорії соціальної реабілітації колишніх засуджених. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 4. Р. 166–170.

2. Чалий І. С. До питання наукової бази формування поняття соціальної реабілітації засуджених. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 409–413.

3. Чалий І. С. До питання практики забезпечення соціальної реабілітації засуджених та звільнених у США. *Право і суспільство*. 2020. № 6, ч. 2. С. 166–171.

4. Чалий І. С. Міністерство юстиції України як один з основних суб'єктів соціальної реабілітації засуджених. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 62. С. 305–309.

Стаття в зарубіжному періодичному науковому виданні

5. Чалий І. С. Аналіз стану наукового розроблення теорії організації соціальної реабілітації засуджених і звільнених. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3. Vol. 2. Р. 245–250.

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів дисертації

Матеріали конференції та круглих столів

6. Чалий І. С., Автухов К. А. Забезпечення соціальної реабілітації засуджених у діяльності національного превентивного механізму. *Дотримання прав ув'язнених та роль у цьому національного превентивного механізму:*

матеріали «круглого столу» (м. Харків, 13 груд. 2019 р.). Харків, 2019. С. 29–31.

Особистий внесок здобувача: систематизовано матеріали практики моніторингу питань, пов'язаних із соціальною реабілітацією засуджених.

7. Чалий І. С., Автухов К. А. Регламентация діяльності дільниці соціальної реабілітації за Кримінально-виконавчим кодексом України. *Актуальні проблеми протидії злочинності*: матеріали наук. конф. за результатами роботи фахівців НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України за фундам. темами у 2019 р. (м. Харків, 23 груд. 2019 р.). Харків, 2019. С. 329–332.

Особистий внесок здобувача: встановлено відсутність реального «реабілітаційного потенціалу» дільниці соціальної реабілітації згідно із законодавством.

8. Чалий І. С. Соціальна робота з засудженими як фактор попередження катувань. *Проблеми розвитку кримінально-виконавчої системи*: матеріали круглого столу (м. Харків, 5 трав. 2020 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2020. С. 48–49.

АНОТАЦІЯ

Чалий І. С. Соціальна реабілітація засуджених. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню соціальної реабілітації засуджених як одного з найвпливовіших напрямів роботи пенітенціарної системи. Наголошено на важливості розгляду питання соціальної реабілітації засуджених в аспекті формування в них набору компетенцій, які забезпечать можливість подальшого беззлочинного способу життя. Сформовано підхід до еволюційного переходу в розумінні змісту соціальної реабілітації засуджених від його ототожнення лише з роботою засудженими після звільнення до усвідомлення потреби в соціальній реабілітації засуджених з перших днів перебування в колонії.

Розглянуто наукові концепти розуміння соціальної реабілітації засуджених. Наголошено, що процес соціальної реабілітації повинен відбивати стан розвитку відповідних об'єктів та процедур на конкретний момент, ті зв'язки й відносини, що сформувалися до цього. Поряд із цим він має включати в себе й напрями майбутнього розвитку, його закономірності, тенденції.

На підставі комплексного аналізу фактичного стану організації процесу виконання покарання у виді позбавлення волі та оптимальної моделі цього процесу сформовано елементний склад соціальної реабілітації засуджених до позбавлення волі, яка має включати соціально-педагогічну, медичну та професійну реабілітацію.

Ключові слова: соціальна реабілітація засуджених, ресоціалізація, виправлення, засоби виправлення та ресоціалізації засуджених, права засуджених, позбавлення волі.

АННОТАЦИЯ

Чалый И. С. Социальная реабилитация осужденных. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Классический частный университет, Запорожье, 2021.

Диссертация посвящена исследованию социальной реабилитации осужденных как одного из самых влиятельных направлений работы пенитенциарной системы. Отмечается важность рассмотрения вопроса социальной реабилитации осужденных в аспекте формирования у них набора компетенций, которые обеспечат возможность дальнейшего беспрепятственного образа жизни. Сформирован подход к эволюционному переходу в понимании содержания социальной реабилитации осужденных от его отождествления только с работой осужденными после освобождения к пониманию потребности в социальной реабилитации осужденных с первых дней нахождения в колонии.

Рассмотрены научные концепты понимания социальной реабилитации осужденных. Отмечается, что процесс социальной реабилитации должен отражать состояние развития соответствующих объектов и процедур на конкретный момент, те связи и отношения, которые сложились. Наряду с этим он должен включать в себя и направления будущего развития, его закономерности, тенденции.

На основании комплексного анализа фактического состояния организации процесса исполнения наказания в виде лишения свободы и оптимальной модели этого процесса сформирован элементный состав социальной реабилитации осужденных к лишению свободы, которая должна включать в себя социальную, педагогическую, медицинскую и профессиональную реабилитацию.

Ключевые слова: социальная реабилитация осужденных, ресоциализация, исправление, средства исправления и ресоциализации осужденных, права осужденных, лишение свободы.

SUMMARY

Chalyi I. S. Social rehabilitation of convicted persons. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The dissertation for obtaining of Candidate of Legal Science, specialty 12.00.08 – Criminal law and Criminology; Penal law. – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2021.

The thesis is devoted to the study of the social rehabilitation of convicted persons as one of the most influential areas of the penitentiary system activity.

It is emphasized on the importance of considering the issue of social rehabilitation of convicted persons, in the aspect of their competence formation which will provide a further non-criminal way of life. The approach was formed on the evolutionary transition of understanding the content of social rehabilitation of convicted persons from its identification only with the work of convicts after their release, and to understanding the need for the social rehabilitation of convicts from the first days of their settlement staying.

Scientific concepts of understanding of social rehabilitation of convicts are considered. It is noted that the process of social rehabilitation should reflect the development state of the relevant objects and procedures at this moment, those links and relations that occurred before. At the same time, it should include the directions of future development, its regularity and tendency.

It is noted that consideration of the content of social rehabilitation of convicts should be result-oriented and consist of certain changes in the convict's personality which provide the basis for non-criminal life. It is emphasized that in different areas of knowledge, rehabilitation is understood as a process (in medicine), a system of measures (in psychology), a procedure or a legal institution (in jurisprudence). It is pointed out that the variety of approaches to understanding the nature and forms of social rehabilitation of convicted persons often results not in the precise use of categorical apparatus, not only at the level of scientific research but also in legislation. Under the social rehabilitation, it is proposed to understand the comprehensive process of preserving, acquiring or restoring the functions and skills of the convicted or released persons for normal (law-abiding) independent life in society, which includes social, pedagogical, medical, professional rehabilitation. It is emphasized on the need to concentrate the activities related to the social rehabilitation of convicts on the risk impact factors of repeated crimes and their elimination during the enforcement of the sentence.

The list of social rehabilitation tasks is defined, which includes: identification and evaluation of factors that caused a crime; determination the level and intensity of necessary intervention and, accordingly, planning objectives and measures to influence the convicted; ensuring the application of the necessary set of tools to influence the convicts, monitoring changes in reducing / eliminating the risks of a repeated crime and readiness for law-abiding life in society.

Foreign experience demonstrates that rehabilitation is a system of special programmes developed in accordance with the needs of convicts and considering their capacities that are implemented by non-prison personnel. The latter should create conditions for convicts to participate in these programs, as well as motivate them for it.

It is stated that the introduction of qualitative social rehabilitation of convicts might be possible only after its establishment as a goal of activity of penal execution institutions at the law level, with the corresponding formation of a secondary legislation base.

The composition of the subject matter of the social rehabilitation of convicted persons has been analysed, based on which a significant reserve for volunteers and

non-governmental organizations has been established to engage in the social rehabilitation of convicted persons.

The main tasks of the post-penitentiary stage of social rehabilitation should be the creation of conditions for the formation of skills to implement a certain model of social behaviour, which is considered acceptable in society.

Based on a comprehensive analysis of the actual state of the penalty execution organization of liberty deprivation and the optimal model of this process, the elemental composition of social rehabilitation of prisoners sentenced to imprisonment was formed, which should include social, pedagogical, medical and professional rehabilitation.

Key words: social rehabilitation of convicts, resocialization, correction, means of correction and resocialization of convicts, rights of convicts, deprivation of liberty.

ЧАЛИЙ ІГОР СЕРГІЙОВИЧ

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Підписано до друку 02.04.2021.

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 150 пр. Зам. № 47-2021А.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК, № 3321 від 25.11.2008